

BENES KÁROLY

Előjáték egy háborúhoz – Grúzia, Dél-Oszétia és Abházia az 1990-es években

Prelude to a war: Georgia, South Ossetia and Abkhazia in the 1990's

Absztrakt

Az egyik legsúlyosabb biztonsági kihívás mellyel a Dél-Kaukázus és Európa a közelmúltban szembesült, a 2008-as orosz-grúz háború és annak következménye, Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének Moszkva általi elismerése. A háború kitörésének kettős oka volt. Egyrészt Grúzia geopolitikai pozíciója, mely kulcsszereplővé tette a térségbeli nagyhatalmi játszmákban, másrészt a Kaukázus történelme által meghatározott etnikai feszültségek. Ez a tanulmány elsősorban a 2008-as háború etnikai előzményeivel, a Szovjetunió felbomlását követően kiéleződött nemzetiségi feszültségekkel kíván foglalkozni, melyek meghatározó szerepet játszottak a másfél évtizeddel későbbi események alakításában.

Abstract

One of the most serious security challenges faced by the South Caucasus and Europe recently has been the 2008 Russian-Georgian war and its aftermath, the recognition of South Ossetia and Abkhazia by Moscow. The reasons of the escalation of the conflict were twofold. On the one hand, it was Georgia's geopolitical position, which made the country a key player in the great power game in the region, on the other hand, it were ethnical tensions determined by the history of the Caucasus. This paper aims to analyse the ethnic antecedents of the 2008 war and mainly the ethnic tensions raised by the collapse of the Soviet Union, which played a crucial role in the events of 2008.

1. BEVEZETÉS

A 2008-as orosz-grúz háború Oroszország első határain kívül végrehajtott fegyveres intervenciója volt az 1979-es afgán beavatkozást követően. A konfliktus következményeként Grúzia területi integritása sérült, Oroszország a nemzetközi joggal ellentétesen elismerte Dél-Oszétia és Abházia függetlenségét, [1] mely példát eddig – különböző külpolitikai meg-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

fontolásból – csak maroknyi, kevésbé jelentős állam követett (Venezuelán és Nicaraguán kívül néhány csendes-óceáni miniállam, Tuvalu, Nauru és Vanuatu, mely később visszavonta ezt a döntését). [2] A háború következtében Európában gyengült a kooperáció alapuló, ellenségkép nélküli, különböző nemzetközi szervezetekre (ENSZ, EBESZ, Európa Tanács) alapuló biztonsági rendszer, és megerősödött a XIX. századot idéző nagyhatalmi politizálás.

A háború kitörésének kettős oka volt. Egyrészt vizsgálhatjuk a konfliktust megelőző eseményeket tágabb, geopolitikai összefüggéseikben, melyben szénhidrogén vagyonára támaszkodva egy egyre magabiztosabb Oroszország kívánja feltartóztatni az elmúlt két évtizedben az Egyesült Államok vezetésével egyre nagyobb teret nyerő NATO expanzióját a posztszovjet térségben, és ahol a Dél-Kaukázus csak egyik „hadszíntere” a nagyhatalmi vetélkedésnek. Másrészt kereshetjük a konfliktus gyökereit egy rendkívül komplex, történelmi események által meghatározott grúz, orosz, dél-oszét és abház viszonyrendszerben, mely évtizedeken, évszázadokon keresztül formálódott.

Tekintettel arra, hogy a 2008-as háború kitörésének szélesebb értelemben vett geopolitikai okai jobban kutatottak – ezen sorok írója is publikált már a témában –, [3] ez a tanulmány elsősorban azokkal a történelmi előzményekkel, és különösen az 1992 augusztusa és 1994 májusa között lezajlott grúz-abház fegyveres konfliktussal kíván foglalkozni, melyek több mint egy évtizedes távlatból is jelentős szerepet játszottak a 2008-as eseményekben, és amelyek alapul szolgáltak az orosz fegyveres beavatkozásra.

2. TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK

A grúz történelem hosszú és gazdag múltra tekint vissza. Már a Kr. e. 4-5. században megjelentek Grúzia területén az első államalakulatok, melyek közül Kolkhisz és Kaukázusi Ibéria királyságai játszottak döntő szerepet a grúz nép kialakulásában. A kereszténység felvételére, mely a grúzok identitását a mai napig alapjában meghatározza, Kr.u. 337-ben került sor, amikor Mirian király államvallássá tette azt. A grúz ortodox keresztény egyház megjelenése és a grúz ábécé kialakulása megteremtette a középkorban regionális hatalmi pozíciót betöltő grúz királyság létrejöttének alapjait, mely fénykorában a Fekete-tengertől a Kaszpi-tengerig terjedt. [4]

A 12-15. századi mongol pusztítás Grúziát sem kerülte el. Dzsingisz kán, majd Timur Lenk hordái végzetesen meggyengítették a királyságot, mely a 16-17. században az Oszmán Birodalom és Perzsia befolyási övezetévé vált. A 18. század az Orosz Birodalom felemelkedését hozta magával, mely a Kaukázusban is egyre jelentősebb pozíciókat épített ki. Az 1783-as Georgievsk Egyezmény Kelet-Grúziát orosz protektorátus alá helyezte, majd a perzsákkal vívott 1795-ös háborút követően 1801-ben Oroszország teljesen annexálta Grúziát, amely 1844-től a Kaukázusi Alkirályság néven vált az Orosz Birodalom részévé. 1881-től az országot teljesen integrálták Oroszországba, amely intenzív szlávosi-tással járt együtt.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

Az első világháborút és az 1917-es forradalmat követően az orosz központi hatalom gyengeségét kihasználva a grúzok 1918. május 26-án kikiáltották függetlenségüket, és megalapították a Grúz Demokratikus Köztársaságot, mely az első modern, független grúz államként vonult be a történelembe. Noe Zhordania, a helyi mensevik mozgalom vezetője – később miniszterelnök – hamar szembekerült a Grúziában népszerűtlen bolsevik mozgalom vezetőjével, Joszif Dzsugasvillivel, aki később Joszif Visszarionovics Sztálin néven vált a Szovjetunió teljhatalmú urává, a szintén grúz származású Lavrentyij Pavlovics Berijával együtt. Ahogy a Vörös Hadsereg úrrá lett az oroszországi helyzeten, a Grúz Demokratikus Köztársaság helyzete tarthatatlanná vált, ismét orosz csapatok masíroztak Tbiliszi utcáin, hogy a Szovjetunió nevű nagy történelmi kísérlet részesévé tegyék Grúziát is. [5]

3. GRÚZIA, DÉL-OSZÉTIA ÉS ABHÁZIA A SZOVJET IDŐSZAKBAN

A Grúz Demokratikus Köztársaság bukását követően a bolsevikok 1921. február 25-én kikiáltották a Grúz Szovjet Szocialista Köztársaságot, mely 1922-ben, mint a Grúziát, Azerbajdzsánt és Örményországot egyesítő Kaukázusontúli Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaság része vált a Szovjetunió tagjává. 1936-ban az új szovjet alkotmány elfogadásával a három köztársaság visszanyerte önállóságát, annak köszönhetően, hogy a sztálini teljes asszimilációval szemben ismét előtérbe került a lenini „nemzeti önmeghatározás” politikája. A nemzeti igények további kielégítése céljából szintén felállításra került az Abház Autonóm Köztársaság, a Dél-Oszét Autonóm Kerület (Oblaszt) és az Adzsar Autonóm Köztársaság, mely a Szovjetunióon belül egyedüliként nem nemzeti alapon, hanem vallási alapon kínált Adzsária muzulmán közösségének névleges autonómiát. [6]

A szovjet időkben Grúzia „szocialista mennyországga” vált, köszönhetően gyönyörű fekete-tengeri partjainak, fenséges kaukázusi hegyeinek és kiváló borainak, melyek közkedvelt üdülőhelyé változtatták a Szovjetunióon belül. Abházia különösen kedvelté vált a Vörös Hadsereg tisztjeinek körében, mely a későbbiek során jelentős hatást gyakorolt a kibontakozó eseményekre. Ugyanakkor az idillikusnak látszó felszín alatt a korábbi nemzeti ellentétek továbbra is ott parázslottak.

A szovjet szövetségi rendszer a Kommunista Párt centralizált hatalmának megőrzése céljából és a belső stabilitás biztosítása érdekében – mely nem volt egyszerű feladat egy olyan birodalomban, mely számos nemzetnek és etnikai csoportnak szolgált otthonául – bizonyos fokú adminisztratív, nyelvi, kulturális, oktatási és gazdasági autonómiát nyújtott nemzeti számára. Ezen nemzetek méretük, befolyásuk és történelmi szerepük alapján hierarchikus, nem egyenlő módon kerültek besorolásra. A legjelentősebb államalkotó népek – mint a grúz – szövetségi köztársasági státuszt kaptak, míg a kevésbé jelentősek – jóval kevesebb jogosítvánnyal – autonóm köztársaságba, autonóm régiókba és kerületekbe szerveződhetek. A rendszer működését az „oszd meg és uralkodj” elvének alkalmazása jellemezte, ahol egyik nemzet sem volt igazán elégedett státuszával, melynek javulását csak a másik kárára remélhette. Ugyanakkor ezek a névleges önállóságot biztosító területi

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

egységek hozzájárultak a központi hatalom megőrzéséhez, és a kulturális, nyelvi, hatalmi igények bizonyos fokú kielégítésén keresztül a stabilitás fenntartásához. Ez a fajta, kezdetben a Szovjetunió, majd Oroszország által gyakorolt politika mind a mai napig jelen van a posztsovjét térségben. [7]

A nacionalista tendenciák szovjet uralom alatti továbbélésének kézzelfogható jele volt az 1956-os forrongás Tbiliszipben, és az 1978-as felkelés, mely az orosz nyelv hivatalossá tétele miatt robbant ki, és amely eredményeként a grúz nyelv visszanyerte kizárólagos hivatalos státuszát. Az ambivalens viszonyt, mellyel a grúzok a központi szovjet hatalomhoz viszonyultak, jól példázza Eduard Sevardnadze és Zviad Gamsakhurdia eltérő karrierje is. Míg az előbbi a grúz kommunista párt éléről Moszkvába került, és ott folytatta pályafutását, hogy a Szovjetunió külügyminiszterévé váljon, addig az utóbbi földalatti emberi jogi mozgalmat hozott létre, és a grúz nacionalizmus és függetlenségi törekvések élharcosává vált. A két gyökeresen eltérő pálya mégis mindkét esetben Grúzia elnöki székébe vezetett.

A szovjet rendszerben az abházok az autonóm köztársasági pozíciójukat leértékelődésnek élték meg a szovjet szövetségi köztársasági státuszhoz képest, mellyel álláspontjuk szerint Sztálin és Berija jutalmazta Grúziát. A nemzetiségi ellentéteket tovább szította a grúzok Abháziába történő betelepülése és a grúz nyelvű oktatási rendszer kiépülése. Sztálin halálát követően egy lassú konszolidáció indult meg, mely eredményeként teret nyert az abház nyelvű oktatás. 1978-ban Abház Állami Egyetem nyitotta meg kapuit, és egy abház nyelvű televízióadás is megkezdődhetett. A politikai, kormányzati és adminisztratív szférában az abház nemzetiségűek túlreprezentáltak lettek, de a tartomány szövetségi köztársasági státuszát így sem tudták kiharcolni. Az abházok, akik 1897-ben 55%-át tették ki az autonóm köztársaság lakosságának, időközben kisebbségbe kerültek saját otthonukban. Az 1989-es népszámlálás adatai szerint az 525.061 fős lakoságnak 17,76%-a vallotta magát abháznak, míg a grúzok 45,68%-át tették ki a lakoságnak.

A Grúziában, az abház után legjelentősebb területi, kulturális önállósággal rendelkező dél-oszét kisebbség mindig is északra tekintett, célként megfogalmazva az észak-oszétokkal való integrációt, mely az Oroszországgal való szorosabb együttműködés irányába hatott. A szovjet időkben az autonóm kerületi státusz csak névleges önállóságot nyújtott a dél-oszétok számára. 1938-ban az oszétok által használt latin ábécét felváltották a grúzzal, majd 1954-ben a cirillel, míg az oktatás nyelve a grúz lett. A dél-oszétok stabil többséget élveztek Dél-Oszétiában, ahol 1989-ben a 98.527 fős lakosság 66,21%-át tették ki, míg a grúzok csak 28,97%-át. [8]

Összességében a szovjet időszokról megállapítható, hogy erőszakos módszerekkel és elnyomással, a különböző népcsoportok egymás elleni kijátszásával, de biztosította a stabilitást a Dél-Kaukázusban. Ugyanakkor a sokszor diszkriminatív oktatási, kulturális és hatalmi politikájával a felszín alatt hozzájárult a nemzeti feszültségek éleződéséhez, mely a központi hatalom széthullását követően tragikus következményekkel járt.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

4. A SZOVJETUNIÓ ÖSSZEOMLÁSA ÉS GRÚZIA FÜGGETLENSÉGE

Az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején a Szovjetunió összeomlásával járó politikai folyamatok súlyos – az országban élő nemzetek közötti viszonyt mai napig alapjaiban meghatározó – következményekkel jártak Grúziában, s tágabban véve az egész Kaukázusban. A szovjet birodalmat szétvető centrifugális erők, különböző nemzeti mozgalmak mintáját „kicsiben” Grúzia is leképezte. Tbiliszi nem volt képes az ország politikai, területi egységét megőrizni az abház, dél-oszét és adzsariai függetlenségi törekvésekkel szemben, melyet a központi szovjet, később orosz hatalom keményvonalas – főleg katonai – elemei is támogattak a Grúzia feletti orosz befolyás megőrzése érdekében.

A szovjet rendszer grúziai végnapjainak kezdetét jelentette, mikor 1989. április 9-én ejtőernyős csapatok 19 Grúzia önállóságáért küzdő tüntetőt öltek meg Tbiliszi-ben. Az ellenzéki függetlenségi mozgalom Zviad Gamsakhurdia és Merab Kosztava köré szerveződött, s az utóbbi mai napig tisztázatlan halálát követően vitathatatlanul Gamsakhurdia vált az ellenzék vezéralakjává. Az 1990. október 28-i választásokon a *Kerekasztal – Szabad Grúzia* mozgalom többségbe került a Legfelsőbb Tanácsban, melynek Gamsakhurdia lett az elnöke. Az új grúz politikai mozgalom hamar kitűnt nacionalista retorikájával, „Grúzia a grúzoké!” jelmondatával és asszimilációs programjával, mellyel hamar elidegenítette az országban élő kisebbségeket. Az 1991. március 31-i népszavazást követően – melyen a grúzok nagy többségben az ország függetlenségére szavaztak – Gamsakhurdia május 26-án a független Grúzia első elnökévé választották a szavazatok 86%-val. A karizmatikus politikai vezető képét hamarosan felváltotta a nacionalista, messianisztikus vezér képe, aki személyiségének köszönhetően tovább fokozta Grúzi instabilitását. Gamsakhurdia hamarosan nem csak a kisebbségi népcsoportok körében vált népszerűtlenné, de grúz honfitársai, korábbi politikai szövetségesei is egyre inkább hatalma megdöntésén munkálkodtak.

A belső politikai ellenzék vezéralakjai Tengiz Sigua miniszterelnök, Tengiz Kitovani a Nemzeti Gárda parancsnoka, és Jaba Ioseliani volt, aki a paramilitáris *Mkhedrioni* (Lovasok) szervezet parancsnokaként hamarosan kétes hírnévre tett szert. Az ellenzék feltehetően Moszkvából is támogatták, ahol számos keményvonalas katonai és politikai vezetőnek lehetett elege a russzofób, önálló Oroszországtól független kaukázusi egységben hívó Gamsakhurdia elnökségéből. Az ellenzéki mozgalmak támogatását megkönnyítette, hogy Oroszország a Szovjetunió felbomlásának időszakában még kereste szerepét a nemzetközi porondon, ezért nem volt képes koherens politikai irányvonalat kialakítani, így sokszor akár egy-egy középszintű katonai vezető is önállóan dönthetett nagy horderejű kérdésekben, pl. egy félkatonai szervezet fegyverrel és lőszerrel való ellátásában.

Az elnök ellentmondásos politikai irányvonalának köszönhetően – számos ellenfele egyenesen fasisztának minősítette – nemzetközileg is elszigetelődött. A térség iránt tanúsított lanyha nyugati érdeklődést tovább mérsékelte az első öbölháború, mely teljesen lekötötte az Egyesült Államok és szövetségesei figyelmét, így Gamsakhurdia végleg magára maradt.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

1991. december 22-én a Nemzeti Gárda és a *Mkhedrioni* lemondásra szólította fel Gamsakhurdiát, amit az visszautasított. Ezt követően a két fegyveres szervezet tüzet nyitott a parlamentre és az elnöki épületre, ami a harcban álló felek közelsége miatt a „százméteres háború” néven vonult be a történelembe. 1992. január 6-án Gamsakhurdiának menekülnie kellett, először Azerbajdzsánba, majd Örményországba és végül Csecsenföldre, ahol Dudajev elnök vendégeként felállította árnyékkormányát. Gamsakhurdia hívei nyugatra menekülnek az Abháziával határos Mingréliába, majd tovább Szuhumiba. Eközben a fővárosban Katonai Tanács alakult Sigua, Kitovani és Ioseliani, a puccs főszereplőinek részvételével, mely félkatonai szervezeteken alapuló brutális hatalmat vezetett be Grúziában. A legitimációs válsággal küzdő új vezetés 1992. március 8-án Tbiliszibe hívta Eduard Sevardnadzét, aki csatlakozott az Államtanács elnökségéhez. Az 1992. októberi választásokat követően Sevardnadze a parlament elnöke lett, majd 1995-ben Grúzia elnökévé választották. [9]

Összefoglalásként megállapítható, hogy Grúzia függetlenné válásának folyamata – a többi posztsovjét köztársasághoz hasonlóan – kaotikusan zajlott le, teret engedve a kommunista időszak alatt felszín alá kényszerített nacionalista törekvéseknek, etnikai feszültségeknek. A központi hatalom szétesése, a zavaros belpolitikai viszonyok, az erőszakszervezetek „privatizálása”, félkatonai magánalakulatok létrehozása megágyazott a véres etnikai konfliktusok kirobbanásának, melyet tovább szított a régi sovjét, majd orosz kommunista és katonai elit, ami Moszkva térségbeli befolyásának megőrzése céljából aktívan támogatta a Grúzián belüli szeparatista mozgalmakat.

5. A DÉL-OSZÉT, ADZSÁRIAI ÉS ABHÁZ FÜGGETLENSÉG KÉRDÉSE

Az újonnan alakult Grúziát – csakúgy, mint a volt Szovjetunió több frissen függetlenné vált tagköztársaságát és magát Oroszországot – nagyfokú belpolitikai instabilitás jellemezte, melyet tovább súlyosbítottak a felszínre került etnikai ellentétek. Az első repedés Grúzia politikai, területi integritásán Dél-Oszétiában keletkezett, mely nem csak etnikailag nem volt grúz, de Észak-Oszétia létének köszönhetően mindig is északra, Oroszország felé tekintett politikai iránymutatásért, a grúz asszimilációs törekvések elleni védőpajzsként. 1988-ban dél-oszét Népi Front (*Ademon Nykhas*) alakult, mely 1989. november 10-én kérte a grúz Legfelsőbb Tanács hozzájárulását a Dél-Oszét Autonóm Kerület státuszának autonóm köztársasági szintre emeléséhez. A kérés elutasításra került. 1989. november 23-án Gamsakhurdia 20.000-30.000 híve élén Chinvaliba indult, hogy „megvédje” a helyi grúz lakosságot. A menetet a sovjét belügyi csapatok sikeresen feltartóztatták mielőtt az elérte volna a dél-oszét fővárost, bár elszórt összecsapásokra így is sor került a dél-oszét ellentüntetők és a grúzok között.

Az 1990-es választásokon a grúz adminisztráció csak olyan pártokat engedett indulni, melyek az egész ország területén folytatták tevékenységüket, ezért az *Ademon Nykhas* nem indulhatott. Válaszul az oszétok 1990. szeptember 20-án deklarálták Grúziától való

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

függetlenségüket, mint a Szovjetunió belüli Dél-Oszét Szovjet Demokratikus Köztársaság. 1990. december 11-én a grúz Legfelsőbb Tanács eltörölte Dél-Oszétia autonómiáját és blokádnak alá vette a tartományt. A grúz és dél-oszét paramilitáris egységek között folyamatosan váltak az összecsapások, melynek az sem vetett véget, hogy 1991 áprilisában szovjet csapatok érkeztek Dél-Oszétiába. A Grúzián belüli első fegyveres konfliktus halálos áldozatainak száma a mai napig nem tisztázott, de feltehetően ezres nagyságrendű. A harcok szomorú következményeként a közel 100.000-es oszét lakosság – mely Dél-Oszétián kívül, Grúzia egyéb területein és főleg Tbiliszipben élt – túlnyomó többsége elmenekült az országból.

Az 1991. március 17-i népszavazáson, mely megelőzte a március 31-i grúz függetlenségi referendumot, a dél-oszétok túlnyomó többsége támogatta a Szovjetunió fennmaradását. 1992. január 19-én, a Szovjetunió felbomlását követően a dél-oszétok egy újabb népszavazáson a Grúziától való függetlenség és az Oroszországgal történő egyesülés mellett adták le voksukat, majd ezt követően a dél-oszét parlament 1992. május 29-én deklarálta a régió függetlenségét. A fegyveres harcok lezárására már a Gamsakhurdia érát követően, az 1992-es Szocsi Egyezmény megkötésével került sor, melyet Borisz Jelcin orosz elnök és a hatalmát frissen megszerzett Eduard Sevardnadze írtak alá. [10]

Az 1991. március 31-i grúz függetlenségi népszavazást követően Adzsária is az önállóság útjára lépett. 1991. április 20-án Aszlan Abashidze, egy helyi muzulmán vezető és emberei meggyilkolták a helyi Legfelsőbb Tanács grúz alelnökét. A Batumiban állomásozó szovjet alakulatok parancsnoka, aki feltehetően gyümölcsöző üzleti kapcsolatokat ápolt Abashidzével, a szeparatista erők mellé állt, így „Batono” (grúzul „úr”) Abashidze uralma alatt a régió elnyerte *de facto* függetlenségét, mely egészen 2004-ig fennállt, amikor Miheil Szaakasvili utasítására a grúz csapatok helyreállították a központi irányítást a régióban.

A szakadár nemzeti folyamatok közül a legsúlyosabb következményekkel, masszív etnikai tisztogatásokkal és véres fegyveres harcokkal az abház függetlenségi törekvések jártak, többek között azért, mert Abházia etnikai összetétele Dél-Oszétiánál vegyesebb képet mutatott, maguk az abházok pedig kisebbségben voltak a tartományban. Az abház nemzeti mozgalom, az *Aidgylara* (Egység) 1988-ban alakult, és 1989-ben már tüntetéseket szervezett. 1990. augusztus 25-én az abház Legfelsőbb Tanács – a grúz képviselők távollétében – deklarálta az Abház Szovjet Szocialista Köztársaság szuverenitását, amit a grúz Legfelsőbb Tanács azonnal semmisnek nyilvánított. Dél-Oszétiához hasonlóan az 1991. március 17-i népszavazáson – grúz bojkott mellett – az abházok a Szovjetunió fennmaradására szavaztak. 1991 júliusában grúz-abház megállapodás született egy választási kvóta rendszerről, mely meghatározta hány grúz, abház és egyéb nemzetiségű képviselő juthat be az abház Legfelsőbb Tanácsba, valamint a Tanács elnöki pozícióját az abházoknak, míg az alelnököt a grúzoknak juttatta. Ugyan ez az etnikai alapú felosztás nagyban hasonlított a szovjet rendszerre és nyíltan diszkriminatív volt a lakosság alig 17%-át kitevő abházok érdekében, mégis így sikerült megőrizni a status quo-t, mely alapján egyik fél sem

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

tudta akaratát a másokra kényszeríteni, elodázva ezzel a nyílt ellenségeskedés kitörését. [11]

Az első problémák akkor jelentkeztek, amikor az egyéb kisebbségek képviselői közül hét csatlakozott az abház frakcióhoz, mely így 35 tagjával többségbe került a 65 fős Legfelsőbb Tanácsban. Az 1992-es tbiliszi erőszakos hatalomátvételt követően a grúz képviselők kiléptek a Tanácsból, míg Tbilisziben eltörölték a szovjet alkotmányt és az 1918-21-es alapokon felállították a Grúz Demokratikus Köztársaságot. Szuhumiban ezt az abház autonómia eltörléseként értelmezték, és válaszul helyreállították az 1925-ös alkotmányt, mely szerint Abházia egyenlő státuszt élvezett Grúziával a Transzkaukázusi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaságon belül. Az új helyzet kiélezte a feszültséget Tbiliszi és Szuhumi között, az abház kormány épületén felvonták az Abház Köztársaság zászlaját, habár ekkor még a probléma rendezése tárgyalásos úton is lehetségesnek tűnt egy grúz-abház unió létrehozásával. A tárgyalószobákban zajló megbeszéléseket 1992. augusztus 14-én a fegyverek hangja nyomta el, amikor grúz csapatok lépték át Abházia határát. [12]

Az 1992. augusztusi grúz fegyveres támadást megelőzően minden nacionalista, kalandor politikája ellenére Gamsakhurdia kísérletet sem tett az abház status quo erőszakos megváltoztatására, de ekkor Tbilisziben már Sevardnadze, és az őt támogató Nemzeti Gárda és paramilitáris alakulatok voltak hatalmon. A szikrát a löporos hordóba felfegyverzett szeparatista bandák vetették, akik Abháziában olyannyira veszélyeztették a vasúti és közúti forgalmat, hogy a hivatalban lévő belügyminisztert is sikerült elrabolniuk, tizenegy magas rangú grúz hivatalnokkal együtt. Tbiliszi elrendelte a Kitovani által vezetett Nemzeti Gárda bevetését a biztonság helyreállítása érdekében, melyet nem tekintett az Abházia elleni fegyveres támadásnak. Az abház elnök, Vladislav Ardzinba figyelmeztette a grúzoikat, hogy a határt jelentő Ingus folyó átlépését fegyveres támadásként értelmezik. Kitovani mintegy 3.000 gárdistájával augusztus 14-én bevonult Galiba, majd folytatta útját Szuhumiba. Az eredetileg a biztonság helyreállítására irányuló expedíció hamar rablóhadjárattá silányult, fosztogatással, gyilkosságokkal, melyhez hamarosan csatlakozott a *Mkhedrioni* félkatonai szervezet is. A hadjáratot követően Kitovani az Államtanács tagjai előtt büszkén mutatta be háborús trófeáját, az abház kormány épületéről leszakított nemzeti lobogót. A pártatlanság érdekében fontos azonban megjegyezni, hogy az orosz hadseregtől származó felszereléssel villámgyorsan felfegyverzett abház félkatonai szervezetek semmivel sem maradtak el kegyetlenségben, fosztogatásban, erőszakban és gyilkosságok elkövetésében a grúzok mögött, amint azt az Abházia lakosságának közel felét kitevő grúz lakosság a saját bőrén megtapasztalhatta. [13]

Időközben az abház kormány Gudautába menekült, ahol egy orosz légibázis jelenléte oltalmat biztosított a grúz fegyveres támadás ellen. Az Észak-Kaukázusból megkezdődött csecsen, cserkesz, kozák és egyéb önkéntesek beáramlása, akik abház testvéreik mellett fogtak fegyvert. Köztük volt Samil Baszajev is, a később hírhedté vált csecsen terrorista. A harcoknak ideiglenesen az 1992. szeptember 3-án aláírt tűzszüneti megállapodás vetett

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

véget, melyet Moszkva hozott tető alá, és amely lehetővé tette egy ENSZ békmisszió Abháziába érkezését is. A tűzszünet nem tartott sokáig, októberben az abházok támadást indítottak, és jelentős területeket sikerült a grúzoktól visszaszerezniük. Az orosz hadsereg fegyverrel, lőszerrel és légitámaszpontokkal támogatta az abház alakulatokat, mely alapjaiban fordította meg a háború menetét, döntő fölényt biztosítva az abház félnek, mely (*nota bene*) a konfliktus kitörését megelőzően kisebbségben volt Abháziában. [14]

1993. július 27-én orosz közvetítéssel megszületett a második Szocsi Egyezmény, mely egy grúz, abház és orosz tagokból álló megfigyelő csoportra bízta a tűzszünet betartását. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1993. augusztus 24-én 858. számú határozatával felállította az UNOMIG (United Nations Observer Mission in Georgia) megfigyelő missziót, mely 88 katonai megfigyelővel volt hívatott felügyelni a tűzszünet betartását, de minden nemzetközi erőfeszítés ellenére a fegyvernugvás nem tartott sokáig. [15]

1993. szeptember 16-án az abházok ismét támadást indítottak, és sikerült visszafoglalniuk Szuhumit, valamint a Kodori völgy kivételével egész Abháziát. Sevardnadze Moszkvába utazott, ahol régi kommunista pártbeli, és szovjet külügyminiszterként megszerzett kapcsolatait próbálta kamatoztatni egy előnyös fegyverszünet létrehozására, kevés sikerrel. 1994. május 14-én megszületett a Moszkvai Egyezmény, mely lehetővé tette nemzetközi megfigyelők telepítését, míg a békefenntartást FÁK (ie. orosz) csapatokra bízta, melyek júniusban meg is érkeztek Abháziába. [16] Az ENSZ BT július 21-én elfogadott 937. számú határozatával kiterjesztette az UNOMIG működését, és 136 megfigyelőre növelte annak létszámát. [17]

Az orosz békefenntartók és az ENSZ megfigyelők megérkezésével a konfliktus „befagyott”, a fegyverek elhallgattak, de a felek igazából a hosszú távú politikai rendezéshez nem kerültek közelebb. A tüneti kezelés nem segített a mindkét félben mély sérelmeket okozó háború következményeinek feldolgozásában, a megbékélési folyamat elindulásában. A grúzok nemzeti tragédiaként élték meg Abházia elvesztését, és mintegy negyedmillió grúz elűdözését Abháziából. Az abházok soha nem bocsátották meg a grúzok által elkövetett atrocitásokat. Moszkvának nem állt érdekében végleges politikai megoldást találnia a grúz-abház problémára, mely szükségtelenné tette volna az orosz csapatok jelenlétét a régióban, és amely egy rendkívül erős politikai, katonai befolyás elvesztését jelentette volna Tbilisziben. A politikai rendezés hiányában csak idő kérdése volt, hogy a mélyben parázsló feszültségek ismét lángra kapjanak egy újabb fegyveres konfliktus kerekében.

6. A SEVARDNADZE KORSZAK

A Szovjetunió széthullását követő kaotikus politikai helyzet 1992-től fokozatos javulás jeleit mutatta. Megalakult a Független Államok Szövetsége, és Oroszország Jelcin hatalma alatt késznek mutatkozott, hogy bizonyos mértékig – legalábbis a közel-külföld vonatkozásában – betöltse a Szovjetunió által hagyott politikai, gazdasági, katonai vákuumot. Egyes befo-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

lyásos politikai körök, melyek magukba foglaltak régi kommunistákat, nacionalistákat és a fegyveres erők magas rangú tagjait, a szovjet/országi befolyás helyreállítására törekedtek. Ezzel szemben a frissen függetlenné vált Grúzia a nemzetépítés útjára lépett, mely óhatatlanul ütközőpályára állította Tbiliszit az elvesztett befolyása visszaszerzésére törekvő Moszkvával.

Eduard Sevardnadze hatalomra kerülésekor ellentmondásos figuraként lépett ismét a grúz politika porondjára. A Szovjetunió utolsó külügyminisztereként annak felbomlásában Gorbacsov mellett betöltött szerepe miatt egyrészt jó kapcsolatokkal rendelkezett az Egyesült Államokban és Nyugat Európában, valamint régi elvtársai között Moszkvában (főleg a Külügyminisztériumban), másrészt az orosz keményvonalasok között rendkívül népszerűtlen volt, ugyancsak a Szovjetunió békés felbomlásában játszott szerepéért. Tbilisziben szintén ambivalens érzelmek övezték. Míg egyesek a Gamsakhurdia éra után várva várt stabilitás, az Oroszországgal megromlott kapcsolatok helyreállítóját látták benne, addig mások hazaárulót, az orosz érdekek feltétlen kiszolgálóját. Mint mindig, az igazság valahol középen rejlett.

A Sevardnadze által örökölt politikai helyzet, a dél-ozsét és adzsarai *de facto* függetlenség, majd az Abháziában kirobbant harcok, az ország területén állomásozó orosz csapatok (az orosz Transzkaukázusi Katonai Körzet főparancsnoksága még Tbilisziben volt) nem hagytak más utat, mint a Moszkvával megromlott kapcsolatok helyreállítását. Ennek a politikának a gyakorlati megvalósulása tükröződött az 1992. június 24-én Borisz Jelcin és Eduard Sevardnadze által aláírt Szocsi Egyezményben, mely négy egyenrangú komponensű – orosz, grúz, dél- és észak-ozsét – Egyesült Ellenőrző Bizottságra és békefenntartó egységre bízta a fegyverszünet betartatását. [18] Az Egyezmény valóban stabilitást teremtett a régióban, de hosszú távon a *de facto* 3:1 arányú oszét többség rendkívül előnytelennek bizonyult Grúzia számára, és ellehetlenítette a Bizottság munkáját.

Az abház konfliktus – ahol az orosz csapatok egyre erőteljesebben avatkoztak be az abházok mellett, habár a hivatalos orosz álláspont továbbra is semleges maradt – keményebb diónak bizonyult. Az 1993. szeptember 16-i támadást követően a totális vereség küszöbén álló grúzok kénytelenek voltak erőiket megosztani, és szembenézni a nyugat-grúz, Abháziával határos Mingréliában tevékenykedő zviadista erők (Gamsakhurdia hívei) egyre nagyobb térnyerésével is. Sevardnadzének ismét nem volt más lehetősége, mint Moszkva segítségét kérni, ahol nem látták volna szívesen a nacionalista Gamsakhurdia hatalomba történő visszatérését. 1994. május 14-én megszületett a Moszkvai Egyezmény, mely alapján 1994 júniusában orosz békefenntartók érkeztek a térségbe, ezzel Tbiliszi végleg elvesztette minden reményét az ország területi integritásának helyreállítására.

Az orosz befolyás további erősödésének jelei voltak Grúzia 1993. október 21-i csatlakozása a Független Államok Közösségéhez, majd 1994. februári csatlakozása Kollektív Biztonsági Szerződéshez, és az orosz csapatok grúziai státuszáról aláírt katonai megállapodás, mely alapján négy orosz katonai bázis maradt az országban, Vazianiban,

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

Akhalkalakiban, Batumiban és Gudautában, valamint a grúz-török határ felügyeletét továbbra is orosz határőrök látták el. Grúzia visszatért az akolba Borisz Jelcin hivatalos Tbiliszi látogatása pecsételte meg 1994 februárjában, mikor aláírták az orosz-grúz Barát-sági és Együttműködési Szerződést.

Az elkövetkező évek egyfajta *pax russica* jegyében teltek. A grúz védelmi miniszter, belügyminiszter és a biztonsági szervek vezetője Moszkvából került kinevezésre, és a grúz vezetés mindent megtett, hogy feltétlen hűségéről biztosítsa Oroszországot. [19] De bármit tett is Tbiliszi, az abház és dél-oszét kérdés rendezéséhez, az ország területi integritásának helyreállításához nem került közelebb. A felismerés, hogy az orosz közeledésnek megvannak a határai elindított egy lassú nyugatra fordulási folyamatot, mely szerencsésen egybeesett az Egyesült Államok térség iránt növekvő érdeklődésével. Az új irányvonal egyik első kézzelfogható eredménye a Baku-Tbiliszi-Cheyan olajvezeték megvalósításának támogatása volt, mely 2005-ös felavatása óta a kaszpi kőolajat Oroszország megkerülésével képes eljuttatni az európai piacra. Grúzia szintén jelentős katonai segínyt kapott az Egyesült Államoktól hadserege korszerűsítése céljából, továbbá a második csecsen háború alatt Sevardnadze megtagadta a grúz légtér és határmenti területek használatát az orosz légierőtől és hadseregtől, mely tovább élezte a viszonyt Moszkvával.

1999-ben Tbiliszi kilépett a Kollektív Biztonsági Szerződésből, majd az isztambuli EBESZ csúcson elérte, hogy a Grúziában lévő orosz katonai bázisok belátható időn belül bezárásra kerüljenek. A fentiek fényében meglepő, de a posztszovjet térség politikai viszonyaira jellemző, hogy a 2003-as rózsás forradalom idején Moszkva mégis a jól ismert barátból vált ellenséget, Sevardnadzét támogatta Szaakasviliel szemben.

A Sevardnadze korszak összegzéseként megállapítható, hogy a kezdetben Grúziát az orosz befolyási övezetbe visszavezető elnök az évek során nyugati fordulatot vett, amely többek között annak volt betudható, hogy Moszkva nem volt képes egy független, önálló, területileg egységes Grúziát elfogadni a térségben, még orosz irányultságú külpolitikával sem. A nyugati nyitást elősegítette az Egyesült Államok térség iránt tanúsított fokozódó érdeklődése, melynek elsősorban energiapolitikai okai voltak. Ugyanakkor bármennyire elégedetlen volt Moszkva a Sevardnadze által folytatott politikával, arra nem volt felkészülve, hogy egy valódi demokratikus fordulat következtében Grúzia reális esélyt kapjon az európai integrációra.

7. ÖSSZEGZÉS

A 2008-as orosz-grúz háború kitörésének okait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a Szovjetunió felbomlását követően Grúziában felszínre került etnikai feszültségek, melyek Dél-Oszétia és Abházia erőszakos elszakadásában csúcspontot kaptak, valóban az alapját jelentették a több mint másfél évtizeddel később kitört 2008-as konfliktusnak. A mindkét oldalon meggyilkolt több ezer ártatlan áldozat, a lakóhelyükről elűldözött több százezer ember, a túlfűtött nacionalizmus lehetetlenné tette az 1990-es, 2000-es években a megbékélést.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

Ugyanakkor súlyos hiba lenne az 1990-94-es és a 2008-as eseményeket kizárólag a dél-oszétok, az abházok és a grúzok etnikai konfliktusaként beállítani. Habár az 1990-es évek elején a Szovjetunió, majd Oroszország végzetesen meggyengült, de még így is megkerülhetetlen, az eseményeket alapvetően befolyásoló tényezőként volt jelen a poszt-szovjet térségben, melyhez hozzájárult Bill Clinton „Oroszország első” (*Russia first*) politikája is, mely előtérbe helyezte Oroszország stabilitásának megőrzését, a Moszkvával való kooperációt, gyakorlatilag szabad kezét adva annak közel-külföldjén.

Tbiliszi függetlenségi törekvése ellenérzést váltott ki mind a régi orosz kommunista elitben, mind a katonai, biztonsági apparátusban, melyek komoly támogatást nyújtottak a dél-oszét és abház szeparatista mozgalmaknak, gyakorlatba átültetve a klasszikus „oszd meg és uralkodj” elvét. Nem véletlen, hogy mind Abházia, mind Dél-Oszétia számtalanszor kifejezte szándékát kezdetben a Szovjetunióban való bennmaradás, majd az Oroszországhoz való csatlakozás mellett.

A dél-oszét és abház fegyveres harcokat lezáró egyezmények eredményeként orosz békefenntartó csapatok jelentek meg a szakadár tartományokban, melyek a hiteles békefenntartás egyik alapfeltételét, a pártatlanságot nem teljesítették, és elsősorban Moszkva hatalmi befolyását testesítették meg a régióban. A fentieknek megfelelően az elmúlt évtizedek orosz közvetítői szerepe a „fagyott konfliktusok” rendezésére megkérdőjelezhető, hiszen Moszkva érdeke a status quo fenntartása volt, nem a konfliktusok rendezése. Ennek a szituációnak a felismerése Tbilisziben értelemszerűen csalódást okozott, ami már a Sevardnadze korszakban elvezetett Grúzia lassú nyugat felé fordulásához, mely az egyetlen – még ha nagyon halvány – esélyt kínálta az ország területi integritásának helyreállítására. Grúzia nyugati elköteleződése, mely Szaakasvili alatt rendkívüli módon felgyorsult, további súlyos – retorzióért kiáltó – ellenérzéseket szült Moszkvában, ahol már nem a '90-es évek gyenge Jelcini adminisztrációja irányított, hanem a korábbi biztonsági apparátusból politikussá avanszált Vlagyimir Putyin.

Kulcsszavak: Oroszország, Grúzia, Dél-Oszétia, Abházia, biztonságpolitika, háború

Keywords: Russia, Georgia, South Ossetia, Abkhazia, security policy, war

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] A szakadár köztársaságok elismerése mind az EU által a helyszínrre küldött Független Nemzetközi Tényfeltáró Misszió jelentése, mind az Európai Tanács álláspontja szerint ellentétes a nemzetközi jogi normákkal. Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume I, September 2009. <http://www.ceiiq.ch/Report.html> (2013.07.20.) Presidency Conclusions, Extraordinary European Council, Brussels. 1 September 2008.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/102545.pdf
(2013.07.20.)
- [2] Vanuatu scraps recognition of Georgia breakaway region. Globalpost. May 20, 2013.
<http://www.globalpost.com/dispatch/news/afp/130520/vanuatu-scraps-recognition-georgia-breakaway-region> (2013.08.27.)
- [3] Lásd Károly Benes: *An Unexpected War on the Agenda – The 2008 Russian-Georgian Conflict and the European Union*. Hadtudományi Szemle, Budapest, 2012. 5. évfolyam 2. szám.
http://hadtudomanyiszemle.zmne.hu/files/2012/2012_2/2012_2_hm_benes_karoly_1_7.pdf
(2013.08.27.) és Benes Károly: *A 2008-as orosz-grúz háború hatása az európai biztonságra*. Hadtudományi Szemle, Budapest, 2013. 6. évfolyam 3. szám.
- [4] Deák János, Szternák György: *Grúzia*.
http://portal.zmne.hu/pls/portal/docs/PAGE/ZPORTAL/ZMNE_ROOT/KUTATAS/KUTATAS_HDI/TANANYAGOK/TAB112960/GRUZIA.DOC (2013.08.06.)
- [5] Per Gahrton: *Georgia: Pawn in the New Great Game*. PlutoPress. New York, 2010. 34-41 old. ISBN 9780745328591
- [6] Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 13-15. old. ISBN 9780-7656-2508-3
- [7] Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 62-63. old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)
- [8] Ibid. 64-70. old.
- [9] Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 16-34. old. ISBN 9780-7656-2508-3
- [10] 1992-es Szocsi Egyezmény a grúz-oszét konfliktus rendezésének alapelveiről. Svobodnya Gruzia. 82. szám. 1992. június 27. http://www.rrc.ge/law/xels_1992_06_24_e.htm (2013.09.29.) és Svetlana Chervonnaya: *Conflict in the Caucasus, Georgia, Abkhazia and the Russian Shadow*. Gothic Image Publications, 1994. 104-105. old. ISBN 090636230X
- [11] Ibid. 90-93. old.
- [12] Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 71-92. old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)
- [13] Svetlana Chervonnaya: *Conflict in the Caucasus, Georgia, Abkhazia and the Russian Shadow*. Gothic Image Publications, 1994. 121-123. old. ISBN 090636230X

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

- [14] Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia’s War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 20-27. old. ISBN 9780-7656-2508-3
- [15] UN Security Council S/RES/858. 24 August 1993.
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/858\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/858(1993)) (2013.10.06.)
- [16] Tűzszüneti és az erők szétválasztásáról szóló egyezmény (Moszkvai Egyezmény)
<http://www.incore.ulst.ac.uk/services/cds/agreements/pdf/geo1.pdf> (2013.09.29.)
- [17] UN Security Council S/RES/937. 21 July 1994.
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/937\(1994\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/937(1994)) (2013.10.06.)
- [18] 1992-es Szocsi Egyezmény a grúz-oszét konfliktus rendezésének alapelveiről. Svobodnya Gruzia. 82. szám. 1992. június 27. http://www.rrc.ge/law/xels_1992_06_24_e.htm (2013.09.29.)
- [19] Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia’s War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 34-37. old. ISBN 9780-7656-2508-3